

Recenzja pracy doktorskiej

mgr lic. Michaliny Marii Kędzierskiej

pt. „Apologia małżeństwa i rodziny w nauczaniu religii katolickiej w liceum ogólnokształcącym”

Praca doktorska została napisana pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Piotra Tomasika, na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Dysertacja liczy 289 stron.

Małżeństwo i rodzina odgrywają kluczową rolę w życiu jednostki i społeczeństwa. Małżeństwo stanowi podstawę dla rodziny, która jest miejscem, gdzie odbywa się poznanie wartości, norm i tradycji, przekazywanych z pokolenia na pokolenie. W rodzinie dzieci uczą się podstawowych umiejętności społecznych, takich jak miłość, odpowiedzialność i szacunek dla innych. Wspieranie małżeństwa i rodziny jest ważne dla dobra społeczeństwa, ponieważ silne więzi rodzinne i małżeńskie przyczyniają się do większej satysfakcji z życia, lepszego zdrowia psychicznego i fizycznego oraz większej stabilności emocjonalnej i ekonomicznej. Niestety współcześnie obserwuje się wzrost ataków na instytucję małżeństwa i rodziny. W związku z powyższym konieczne są konkretne działania, które będą bronić wartości małżeńskich i rodzinnych. Niewątpliwie jedną z instytucji, która nie może milczeć w tej sytuacji jest wspólnota Kościoła.

Temat wybrany przez panią mgr lic. Michalinę Marię Kędzierską jest zatem w pełni uzasadniony, a jego opracowanie jest niezbędne dla ukazania i spotęgowania działań, które podejmuje Kościół w celu obrony małżeństwa i rodziny. Jednym z narzędzi służących wychowaniu chrześcijańskiemu jest szkolne nauczanie religii, którego zadaniem jest nie tylko propagowanie podstawowych wartości, ale także ich apologia.

Przedmiot i struktura rozprawy doktorskiej

Temat dysertacji jest niewątpliwie aktualny i został sformułowany stosownie do prezentowanej treści. Recenzowana praca składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia. Ponadto zawiera oczywiste elementy formalne takie jak: spis treści, bibliografia, wykaz skrótów.

We Wstępie (s. 7-11) Autorka podkreśla, że współcześnie podejmowane są niebezpieczne próby redefinicji pojęć małżeństwa i rodziny, oddziaływania kulturowe potęgujące ich rozpad, a także nie brakuje agresywnych ataków na te wartości. Następnie podaje przyczyny i inspiracje, które przyczyniły się do określenia tematu pracy i przedstawia wybrane definicje małżeństwa i rodziny. Ponadto we wstępie odnajdziemy jasno i precyzyjnie określony główny problem badawczy oraz krótką charakterystykę każdego z pięciu rozdziałów dysertacji. Natomiast brakuje opisu metod badawczych, które zastosowano, by osiągnąć postawiony cel pracy. Brakuje także informacji, czy temat pracy był już wcześniej poruszany i przeglądu literatury, ewentualnie wskazania braków w literaturze przedmiotu, podkreślając ponownie znaczenie wkładu napisanej pracy w istniejący dorobek naukowy.

W pierwszym rozdziale zatytułowanym „Źródło nauki o małżeństwie i rodzinie” (s. 12-60) Autorka poddaje analizie podstawowe źródła, na których oparte jest nauczanie Kościoła. Analiza przeprowadzona jest prawidłowo, natomiast brakuje podsumowania rozdziału, w którym można by było zamieścić wnioski z przeprowadzonej analizy. Można założyć, że pierwszy rozdział pracy wydaje się oczywisty i ewentualnie nie wymaga krótkiego podsumowania czy też wniosków, natomiast w tym miejscu muszę zaznaczyć, że brak krótkich podsumowań w kolejnych rozdziałach, zdefiniowanych jako analityczne, stanowi moim zdaniem istotne niedociągnięcie.

W drugim rozdziale „Nauka o sakramencie małżeństwa w wybranych dokumentach Kościoła” (s. 61-98) Autorka wskazuje, że „rozdział ma na celu przedłożenie najważniejszych dokumentów papieskich po II Soborze Watykańskim dotyczących małżeństwa i rodziny [...]”. Natomiast rozdział ten dzieli na dwie części i tylko w pierwszej skupia się na analizie dokumentów papieskich, a mianowicie dwóch encyklikach i dwóch adhortacjach. W drugiej części przedstawia analizę dokumentu II Polskiego Synodu Plenarnego. Brak informacji, dotyczącej drugiej części, we wstępie rozdziału może świadczyć o tym, że jest on nieistotny. W takim razie rodzi się pytanie, dlaczego znalazł się w dysertacji? Jeżeli natomiast świadczy o

niestaranności, to należy go uzupełnić przed publikacją pracy. Ponadto Autorka podaje to, czym kierowała się przy wyborze poszczególnych dokumentów, takiego wyjaśnienia brakuje w stosunku do dokumentu synodalnego.

Trzeci rozdział pt. „Współczesna kondycja rodziny” poświęcony został omówieniu czynników wpływających na kształt współczesnej rodzin i społeczny stosunek do niej (s. 99-148). Autorka w pierwszym paragrafie precyzyjnie opisuje tło współczesnych przemian, które wywarły niewątpliwy wpływ na podejście młodzieży do małżeństwa i rodziny. Wśród zjawisk społecznych analizuje rewolucję seksualną lat 60, globalną rewolucję kulturową, postmodernizm. Wydaje się, że Autorka w sposób wyczerpujący zaprezentowała wybraną tematykę, jednakże brakuje uzasadnienia, dlaczego zostały wybrane te konkretne zjawiska a pominięto np. posthumanizm, który kwestionuje tradycyjne rozumienie człowieka i jego miejsca w świecie, czy radykalny feminizm. W drugim paragrafie Autorka dokładnie analizuje problemy, przed którymi staje współczesna rodzina. Opis jest bardzo szczegółowy, wyczerpujący i stanowi bardzo dobrą część pracy.

W czwartym rozdziale zatytułowanym „Małżeństwo i rodzina jako podmiot apologii” (149-188) Autorka ukazuje rys historyczny zagadnienia, pozwalający zrozumieć w jaki sposób Kościół odpowiadał na potrzeby dawnych czasów i jak odpowiada współcześnie. Autorka w tym rozdziale podkreśla nie tylko działania podejmowane przez Kościół, ale przede wszystkim współpracę wszystkich środowisk wychowawczych.

Ostatni rozdział pt. „Młodzież licealna adresatami apologii małżeństwa i rodziny” (s. 190-255) stanowi najistotniejszą część pracy. Na początku Autorka wykazuje różnice pomiędzy katechezą a szkolną lekcją religii. W tym miejscu rodzi się pytanie o zasadność tak obszernego wyjaśnienia tematu, który przekracza tytuł rozdziału. Wydaje się, że wystarczyło w jednym akapicie odnieść się do zagadnienia i wyjaśnić relacje zachodzące pomiędzy katechezą a lekcją religii. Następnie Autorka charakteryzuje wiek młodzieńczy i opisuje wnioski płynące z badań dotyczących młodzieży na temat jej oceny lekcji religii. W dalszej części prezentuje postawy młodzieży wobec małżeństwa i rodziny oraz uzasadnia, że lekcja religii jest właściwym miejscem apologii małżeństwa i rodziny. Dwa ostatnie akapity pierwszego paragrafu (s. 212-213) stanowią wnioski, które powinny znaleźć się w zakończeniu pracy a nie w tym miejscu, bowiem Autorka dopiero w dalszej części pracy poddaje szczegółowej analizie dokumenty programowe.

Drugi rozdział to szczegółowe omówienie treści dokumentów programowych, co wydaje się zrozumiałe z uwagi na temat pracy. Jednakże wątpliwość budzi zbyt obszerne opisywanie treści dokumentów, które nie są związane z apologia małżeństwa i rodziny. Wydaje się to zbyteczne i niepotrzebne. Uważam, że w celu wyczerpania tematu znacznie lepiej byłoby zaprezentować wyniki analizy wybranych podręczników do nauczania religii i narzędzi wykorzystujących technologie informacyjno-komunikacyjne, z których korzystają katecheci. Niezwykle cenna, w tym miejscu, byłaby też analiza poglądów uczniów i nauczycieli religii na temat apologii małżeństwa i rodziny na lekcji religii. Wydaje się, że badania przeprowadzone w oparciu o wywiad lub nawet najprostszy arkusz pytań, mogłyby wnieść dodatkową wartość do pracy.

W „Zakończeniu” (s. 256-257) zauważalny jest brak jednoznacznej odpowiedzi na postawiony problem badawczy „w jakim stopniu pozytywna apologia małżeństwa i rodziny jest obecna w szkolnym nauczaniu religii w liceum”. Wprawdzie Autorka stwierdza, że „dokonana analiza materiału badawczego pozwala uzasadnić, że pozytywna apologia małżeństwa i rodziny jest obecna w szkolnym nauczaniu religii”, ale nie podaje w jakim stopniu. Wnioski dotyczące formacji katechetów, katechezy parafialnej i treści programowych są cenne i mają odzwierciedlenie w przeanalizowanym materiale badawczym, jednakże mogłyby być bardziej szczegółowe. Dobrze byłoby wskazać więcej konkretnych zagadnień, które należałoby dodać do dokumentów programowych z zakresu omawianej tematyki.

Ocena merytoryczna pracy

Poddając ocenie rozprawę doktorską pani mgr lic. Michaliny Marii Kędzierskiej należy stwierdzić, że podjęty temat jest ważny, aktualny i nie był dotychczas opracowany w sposób całościowy, zwłaszcza w kontekście przemian społecznych, które dokonują się w stosunku do postrzegania małżeństwa i rodziny.

Zasadniczym celem pracy było ukazanie treści apologii małżeństwa i rodziny w szkolnym nauczaniu religii w liceum. Na podstawie przedstawionych wniosków z badań i poszerzonych analiz należy stwierdzić, że Autorka w sposób rzetelny wywiązała się z podjętego zadania. Poddała analizie nauczanie Kościoła w zakresie małżeństwa i rodziny, przedstawiła refleksję dotyczącą sytuacji polskich rodzin i tego, jakim wpływom były poddane w ostatnich latach, wskazała współczesne nurty apologii wartości małżeńskich i rodzinnych. A przede

wszystkim przedstawiła wyniki analizy materiału badawczego, którym są podstawy programowe i programy nauczania religii.

Warto też zauważyć i uznać za cenne to, że w tekście nie zabrakło odniesień do literatury z zakresu innych dziedzin nauki np. nauk o rodzinie, pedagogiki, socjologii i historii.

Strona formalna dysertacji

Należy podkreślić, że od strony formalnej praca wykonana jest na ogół starannie, jej szata graficzna charakteryzuje się przejrzystością. Niemniej jednak z obowiązku recenzenta wskażę pewne nieporadności językowe, których w pracy nie brakuje. W dysertacji odnajdziemy sporo błędów interpunkcyjnych oraz semantyczno-logicznych np.

- hedonizm życia – czy można odnieść pogląd uznający przyjemność, rozkosz za najwyższe dobro i cel życia, do czegoś innego niż życie?

- pozytywna apologia – rodzi się pytanie czy jest negatywna apologia?

Nie brakuje też drobnych potknięć np. na 99 stronie Autorka używa słowa „rozdział” w zdaniu, które dotyczy zapowiedzi paragrafu.

Warto jednak podkreślić, że wskazane niedociągnięcia nie zmniejszają wartości merytorycznej pracy, która z całą pewnością zasługuje na pozytywną ocenę. Jednakże, jeśli Autorka chce opublikować to opracowanie, konieczne jest wykonanie starannej redakcji od strony językowej i formalnej.

Pytania problemowe

Po zapoznaniu się z dysertacją miałbym trzy pytania szczegółowe do Doktorantki, o odpowiedź na które prosiłbym podczas publicznej obrony:

1. Powszechnie odczuwanym staje się problem języka w katechezie, zarówno w znaczeniu znajomości poszczególnych pojęć, terminów, wyrażań, wyrażania myśli, a więc odnoszącym się do funkcji reprezentatywnej języka, związanej przede wszystkim ze zdobywaniem wiedzy, jak i komunikowaniem się. Język może ułatwić proces nawiązywania relacji wychowawczych między nauczycielem religii a uczniem oraz pomóc nawiązywać relację wierzącego z Bogiem. Jednakże samo pozostanie na płaszczyźnie znajomości przyczyn czy treści związanych z językiem nie wystarcza, dlatego powinno się zmierzać do poszukiwania zasad jego używania, które będą

pomocne katechecie i katechizowanym w doprowadzeniu do bardziej skutecznej formacji religijnej. Dostrzegana nieskuteczność oddziaływań katechetycznych wydaje się mieć przyczyny tkwiące między innymi w nieumiejętności posługiwania się językiem. Jakie powinny być zasady języka apologii małżeństwa i rodziny na poziomie lekcji religii realizowanej w liceum?

2. Przygotowanie kandydatów na nauczycieli religii dokonuje się przede wszystkim podczas jednolitych studiów magisterskich i studiów podyplomowych. Jakie treści apologii małżeństwa i rodziny powinny być szczególnie akcentowane w programie studiów?
3. Od wielu lat obserwuje się intensywny rozwój narzędzi edukacyjnych wykorzystujących technologie informacyjno-komunikacyjne. Przybywa też pomocy dla katechetów, z których mogą korzystać podczas lekcji religii. Twórcami tych narzędzi są przede wszystkim wydawnictwa przygotowujące podręczniki, firmy informatyczne, a także sami katecheci. Jakie narzędzia warto rozwijać w celu podniesienia skuteczności apologii małżeństwa i rodziny?

Konkluzja

Uważna lektura pracy upoważnia do stwierdzenia, że recenzowana dysertacja jest owocem długiej i rzetelnej pracy Autorki, która wykazała się w stopniu dobrym umiejętnością naukowego podejścia do zagadnień z zakresu teologii i nauk o rodzinie. Uważam, że recenzowana rozprawa odpowiada wymogom określonym przepisami: *art. 13 Ustawy z dn. 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2017 r., poz.1789) w zw. z art.179 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające Ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz.1669)*. Na tej podstawie wnioskuję o dopuszczenie Pani mgr lic. Michaliny Marii Kędzierskiej do kolejnych etapów przewodu doktorskiego, który przeprowadzany jest na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Ks. A. Bichini